

Henryk Gąsior

Adaptacja zawodowa młodego nauczyciela : diagnoza-prognoza

Chowanna 1, 57-69

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 1994	R. XXXVI (XLVII)	T. 1	s. 57-69
------------	--	---------------	---------------------	------	----------

Henryk GĄSIOR

Adaptacja zawodowa młodego nauczyciela. Diagnoza — prognoza

Problem kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia młodych nauczycieli jest stale aktualny. Stanowi komponent procesu adaptacji zawodowej nauczyciela. Szczególnego znaczenia nabiera on w nowych warunkach społeczno-ustrojowych, gospodarczych i cywilizacyjnych Polski końca XX wieku (R a d z i e w i c z - W i n n i c k i, 1989). Współczesna pedeutologia analizuje nie tylko proces edukacyjny samego nauczyciela, lecz także determinanty skutecznej adaptacji zawodowej każdego pracownika oświatowego. Założeniem podstawowym w teorii adaptacji zawodowej nauczyciela jest jej zgodność czy też względna zbieżność z wymaganiami, jakie stawia się młodemu pokoleniu współczesnej Polski i Europy (T h a m a s, 1980). Im wyższy stopień adaptacji zawodowej nauczycieli, tym wyższy poziom edukacji absolwentów różnych typów szkół i uczelni. Występuje tu relacja: nauczyciel — uczeń — absolwent — pracownik zakładu pracy, a tym samym współczesny obywatel państwa, umiejący fachowo pracować, twórczo realizujący swoje zadania profesjonalne, społeczne i organizacyjne (N a r o c z y Ń s k i, 1968). Zajmując się problemem adaptacji zawodowej nauczyciela w makroregionach: bielsko-bialskim, częstochowskim, katowickim i opolskim, badacze z Katedry Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Śląskiego przyjęli cezurę czasową lat 1988—1992. Objęto badaniami ogółem 1200 młodych nauczycieli, absolwentów kierunków nauczycielskich wyższych uczelni ze stopniem magistra, pracujących w szkolnictwie przynajmniej 3 lata. Ten okres pracy uznano za wystarczający do oceny adaptacji zawodowej mło-

dego nauczyciela. Przedmiotem badań nad adaptacją zawodową młodego nauczyciela stała się głównie jego postawa profesjonalna, nastawienie do pracy, w tym składniki postawy takie jak:

- myślowy (racjonalny);
- uczuciowy (emocjonalny);
- pragmatyczny (użyteczny — działaniowy).

Składnik racjonalny postawy wyrażany tu był w procesie badań w formie słownej (za pomocą rozwiązywania testów wiadomości), jako pogląd młodego nauczyciela na stan własnej wiedzy specjalistycznej (przedmiotu nauczanego w szkole), a także przygotowania teoretycznego z pedagogiki, psychologii, socjologii, z języków obcych, z metodyk szczegółowych oraz pogląd na sprawy społeczno-gospodarcze, polityczne i kulturowo-cywilizacyjne. Natomiast składnik emocjonalny znajdował wyraz zarówno w wypowiedziach (badano za pomocą kwestionariusza wywiadu środowiskowego), jak i w zachowaniu się badanego nauczyciela w trakcie rozmowy ukierunkowanej.

W naszym przypadku składnik uczuciowy postawy zawodowej nauczyciela odnosił się przede wszystkim do ucznia, szkoły jako środowiska pracy, do własnej pozycji społecznej, a także do aktualnych spraw i zjawisk gospodarczych, obywatelskich, cywilizacyjnych. Przy badaniu składnika pragmatycznego (działaniowego) postawy nauczyciela wzięto pod uwagę jego wypowiedzi na temat posiadanych umiejętności wychowawczych, dydaktycznych i organizacyjnych oraz zainteresowań postęпами uczniów w nauce. Dlatego chcąc określić stopień adaptacji zawodowej nauczyciela, zanalizowano jego postawę wobec wykonywanej pracy szkolnej, oceniając zarazem jego wiedzę specjalistyczną, pedagogiczną, ogólnohumanistyczną, jego przekonanie do tej wiedzy, jego ocenę zawodu i stosunek uczuciowy do pracy pedagogicznej, w tym do ucznia, szkoły, do rodziny, do zjawisk społeczno-moralnych, zdarzeń oraz do własnych działań zawodowych i ogólnospołecznych w środowisku pracy i życia.

Wychodząc z takiego założenia przy ocenianiu adaptacji zawodowej nauczycieli, w tym ich postaw profesjonalnych, brano pod uwagę wiedzę merytoryczną, pedagogiczną, psychologiczną, metodyczną, organizacyjną, a także wiedzę o życiu obywatelskim, nastawienia uczuciowe, emocjonalny stosunek do rzeczywistości społeczno-gospodarczej, do własnej pozycji materialnej w społeczeństwie, motywy wyznaczające konkretne działania społeczno-pedagogiczne w klasie, szkole, środowisku oraz aspiracje zawodowe i życiowe. Chodziło tu również o zbadanie relacji między oczekiwaniami zawodowymi absolwenta kierunku nauczycielskiego a wykonywaniem konkretnego zawodu w warunkach określonej szkoły czy placówki opiekuńczo-wychowawczej.

W ten sposób przyjęto adaptację zawodową jako następstwo decyzji wyboru zawodu nauczycielskiego w odniesieniu do zatrudnienia w konkretnej szkole lub placówce oświatowej. Adaptacja zawodowa nauczyciela przejawia się w 2 formach rozwoju zawodowego — jako adaptacja do zmienionego środowiska społeczno-zawodowego, sytuacji i wymagań szkoły oraz jako adaptacja do konkretnych działań dydaktycznych, ogólnopedagogicznych i organizacyjno-programowych. Jeżeli uznamy adaptację za swojego rodzaju zdolność przystosowawczą organizmu (psychiki) człowieka do zmieniających się warunków środowiska, to adaptację społeczno-zawodową określimy jako proces lub wynik procesu uzyskiwania równowagi między potrzebami jednostki a warunkami otoczenia społecznego (C z a r n e c k i, 1981). Absolwent kierunku nauczycielskiego studiów wyższych adaptuje się psychicznie, intelektualnie, społecznie i fizycznie do zmienionego środowiska wymagań, zadań oraz czynności już czysto zawodowych (T r e m p a ł a, 1988). Biorąc pod uwagę całokształt sytuacji adaptacyjnej młodego nauczyciela, na szczególne podkreślenie zasługują (co wykazały badania) następujące jej składniki (C z a r n e c k i, 1981):

- recepcja oraz interioryzacja treści kształcenia nauczycielskiego w szkole wyższej i po jej ukończeniu;
- identyfikacja z wybranym zawodem, z kierunkiem studiów i z podjętą pracą zawodową w szkole, placówce oświatowej;
- stabilizacja w zawodzie nauczycielskim;
- edukacja ustawiczna;
- plany życiowo-zawodowe a ich realizacja.

Wszystkie wymienione składniki adaptacji zawodowej młodego nauczyciela ilustrują wyniki badań uzyskane przez 20-osobowy Zespół Badawczy, kierowany przeze mnie w latach 1988—1992, przeprowadzone w podanych uprzednio regionach Polski, na populacji 1200 osób, w wieku 26—30 lat; w tym zbadano 854 kobiety (tj. 71,2%) i 346 mężczyzn (tj. 28,8%). Celem tych badań było określenie adaptacji zawodowej, w tym postaw społeczno-zawodowych, obywatelskich absolwentów kierunków nauczycielskich wyższych uczelni — młodych nauczycieli z trzyletnim stażem w pracy zawodowej z terenu województw: bielsko-bialskiego, częstochowskiego, katowickiego i opolskiego, jak też zdiagnozowanie stopnia adaptacji społeczno-zawodowych badanych.

Wyniki badań są interesujące, zmuszają do refleksji pedagogicznych nauczycieli akademickich, nadzór pedagogiczny, resort edukacji, decydentów naszego życia społeczno-politycznego, gospodarczego i przywódców państwa polskiego. Oczywiście, wszystkie wyniki tych badań mają charakter deklaracyjny, osądowy, a zarazem diagnostyczno-prognostyczny. Stanowią pewien przyczynek do rozważań nad nową reformą systemu edukacji narodowej, kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli, jak

też nad określeniem statusu zawodowego nauczycieli III Rzeczypospolitej. Tabele statystyczne prezentują wartości ilościowe i wybrane cechy jakościowe postaw społeczno-zawodowych nauczycieli oraz ich możliwości adaptacyjne do nowych warunków pracy w oświacie w latach 1988—1992 i w przyszłości. W tabeli 1 występują wyniki ilościowe odnoszące się do oceny z recepcji oraz interioryzacji treści kształcenia nauczycielskiego w szkole wyższej i po jej ukończeniu.

Tabela 1

Stosunek absolwentów kierunków nauczycielskich do recepcji i interioryzacji treści kształcenia w szkole wyższej i po jej ukończeniu

Lp.	Stosunek młodego nauczyciela do:	Stosunek określony w liczbach i procentach						Postawa zaangażowania	
		pozytywny		negatywny		obojętny		NN = 1200 osób	%
		NN = 1200 osób	%	NN= 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%		
1.	Zdobytej wiedzy pedagogicznej	780	65	252	21	168	14	444	37
2.	Zdobytej wiedzy metodycznej	984	82	144	12	72	6	636	53
3.	Zdobytej wiedzy psychologicznej	564	47	384	32	252	21	180	15
4.	Zdobytej wiedzy ogólnohumanistycznej	816	68	144	12	240	20	384	32
5.	Zdobytej wiedzy specjalistycznej — kierunkowej	924	77	168	14	108	9	744	62
6.	Umiejętności, sprawności i nawyków stosowania zdobytej wiedzy w pracy nauczycielskiej z uczniami	756	63	120	10	324	27	396	33
Mediana		804	67	202	16,8	194	16,2	464	38,6

Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że 67% badanych ma pozytywny stosunek do recepcji i interioryzacji treści kształcenia w szkole wyższej oraz po jej ukończeniu, natomiast tylko 38,6% oświadczyło, że ma zaangażowanie

zowaną postawę zawodową i twórczą postawę do samokształcenia się i samodoskonalenia. Z 1200 respondentów 82% oświadczyło, że ocenia pozytywnie zdobytą wiedzę metodyczną, 77% — przyswojoną wiedzę specjalistyczną, kierunkową, 68% — posiadaną wiedzę ogólnohumanistyczną, 65% — wiedzę pedagogiczną, 63% — akceptuje w stopniu dobrym swoje umiejętności, sprawności i nawyki w pracy z uczniami w szkole czy też placówce oświatowo-opiekuńczej. Tylko 47% ocenia pozytywnie zdobytą wiedzę psychologiczną, przydatną w procesie diagnozowania potrzeb psychicznych, społeczno-opiekuńczych swych podopiecznych. Z tych danych wynikają wnioski pesymistyczne co do przygotowania zawodowego młodych nauczycieli.

Cały system kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli wymaga przebudowy programowej, w tym teoretycznej, metodycznej i pragmatycznej oraz organizacyjnej wraz z praktykami pedagogicznymi dla kandydatów na nauczycieli (K u p i s i e w i c z, red., 1979). Nie mniej interesujące i kontrowersyjne wyniki badań przedstawia tabela 2, dotycząca pro-

Tabela 2

Identyfikacja nauczyciela z wybranym zawodem, kierunkiem studiów i z podjętą pracą nauczycielską — wychowawczą

Lp.	Stosunek młodego nauczyciela do:	Zdecydowanie pozytywny		Raczej pozytywny		Zdecydowanie negatywny		Obojętny	
		NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%
1.	Identyfikowania się z wybranym zawodem	372	31	276	23	216	18	336	28
2.	Identyfikowanie się z kierunkiem studiów	420	35	360	30	228	19	192	16
3.	Podjętej pracy nauczycielskiej, wychowawczej w określonej szkole, placówce	288	24	240	20	180	15	492	41
4.	Zajmowanej pozycji społeczno-zawodowej w szkole i poza szkołą	252	21	300	25	240	20	408	34
Mediana		333	27,8	294	24,5	216	18	357	29,7

blemu identyfikacji młodego nauczyciela z wybranym zawodem, kierunkiem studiów i z podjętą pracą nauczycielską — wychowawczą w szkole czy placówce oświatowo-opiekuńczej.

Wyrażone przez badanych opinie o identyfikowaniu się z zawodem nauczycielskim są również niepokojące. O tym fakcie może świadczyć pomiar ilościowy i jakościowy zamieszczony w tabeli statystycznej 2. I tak, identyfikowanie się badanych z kierunkiem studiów zajmuje pierwsze miejsce, choć nie wysokie, bo wynoszące 65%, z zawodem nauczycielskim — 54% (drugie miejsce), z zajmowaną pozycją społeczno-zawodową w szkole i poza szkołą — 46% (trzecie miejsce), z podjętą pracą nauczycielską — wychowawczą w określonej szkole lub placówce opiekuńczo-wychowawczej — 44% (czwarte miejsce). Ogólnie można stwierdzić, że 52,3% respondentów identyfikuje się z wybranym i wykonywanym zawodem, 18% zdecydowanie nie, a 29,7% posiada obojętny stosunek do podjętej pracy zawodowej, tj. prawie co trzeci młody nauczyciel nie wiąże się racjonalnie i emocjonalnie ze swoją pracą, 18% zaś czuje się źle w swoim zawodzie nauczycielskim i w sposób zdecydowany ma negatywny stosunek do identyfikowania się z wybranym zawodem, uznając swoją decyzję za pomyłkę życiową. Dość interesująco przedstawia się również problem stabilizacji w zawodzie nauczycielskim po 3 latach pracy w oświacie, co ilustruje kolejna tabela statystyczna nr 3.

Tabela 3

Stabilizacja nauczycieli

Lp.	Szansa swego rozwoju w zawodzie nauczycielskim	Absolutnie tak		Raczej tak		Absolutnie nie		Raczej nie		Nie mam zdania	
		NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%
1.	Intelektualnego	156	13	336	28	252	21	216	18	240	20
2.	Kulturalnego	240	20	408	34	360	30	144	12	48	4
3.	Zawodowego	360	30	300	25	252	21	228	19	60	5
4.	Społecznego	360	30	276	23	312	26	180	15	72	6
5.	Materialnego	288	24	240	20	360	30	240	20	72	6
6.	Zdrowotnego	96	8	216	18	480	40	192	16	216	18
Mediana		250	20,8	296	24,6	336	28	206	16,8	118	9,8

Badani młodzi nauczyciele przez stabilizację zawodową rozumieją swój rozwój intelektualny, kulturalny, zawodowy, społeczny, materialny i zdrowotny. Uważają, że każdy zawód, a w tym nauczycielski winien stwarzać korzystne warunki do własnego rozwoju. Ma on dawać duże szanse nauczycielowi w stabilizacji zawodowej i przyczynić się do wzrostu jego autorytetu w społeczeństwie.

W szczególności dużą szansę na stabilizację zawodową respondenci dostrzegają w samym rozwoju i doskonaleniu zawodowym (55% osób badanych dało odpowiedzi pozytywne); w rozwoju kulturalnym (54%); w rozwoju społecznym (53%); materialnym (44%); intelektualnym (41%); zdrowotnym (tylko 26%). Wszystkie szanse swego rozwoju w zawodzie nauczycielskim (stabilizacji zawodowej) uzależniają w znacznej mierze od materialnego rozwoju, czyli stabilizacji ekonomicznej całej własnej rodziny i edukacji narodowej w naszym kraju. Ponad 16% badanych nie ma poczucia stabilizacji zawodowej, a 9,8% nie miało na ten temat własnego zdania. Można stwierdzić, że prawie 26% młodych nauczycieli nie dostrzega żadnych szans rozwojowych, a tym samym nie zamierza stabilizować się w zawodzie nauczycielskim. Wyniki badań sondażowych potwierdzają, iż 38,6% młodych nauczycieli pragnie angażować się racjonalnie oraz emocjonalnie w pracę z dziećmi i młodzieżą, a 33% ma negatywny lub obojętny stosunek do wykonywanego zawodu i chętnie by go zmieniło, 28,4% zaś ma pozytywny stosunek do zawodu nauczycielskiego, lecz nie dostrzega w nim większych szans i aspiracji życiowych (S z e f e r - T i m o s z e n k o, 1981). Ogółem 67% młodych nauczycieli z wyższym wykształceniem akademickim powoli się stabilizuje w zawodzie, czyni wiele w zakresie własnego rozwoju intelektualnego, kulturalnego, zawodowego, społecznego i zdrowotnego. Niemniej mają oni poważne trudności, zwłaszcza w zaspokajaniu własnych i rodzinnych potrzeb psychicznych, poczucia bezpieczeństwa zawodowego, społecznego, zdrowotnego, kulturowego oraz przede wszystkim materialnego.

Z wynikami tych badań wiąże się problem edukacji ustawicznej młodych nauczycieli jako czynnika ich poprawnej adaptacji zawodowej (P o p l u c z, 1975). O motywach edukacji ustawicznej młodych nauczycieli traktuje tabela 4.

W myśl metody rangowania statystycznego pierwsze miejsce w edukacji ustawicznej nauczycieli zajmuje motyw praktyczno-ekonomiczny, który wymieniło 75% respondentów. Chodzi tu przede wszystkim o chęć uzyskania stopnia specjalizacji zawodowej, a przez to podwyższonego wynagrodzenia w postaci dodatku finansowego do wynagrodzenia zasadniczego, jak też zdobycia umiejętności praktycznych w zakresie kierowania i zarządzania szkołą czy placówką opiekuńczo-wychowawczą. Drugie i trzecie miejsce równorzędne (także 75% respondentów) zajmują motywy:

zainteresowań dydaktycznych (metodycznych) i lęku o możliwość utraty pracy oraz pozycji społecznej w zawodzie nauczycielskim. Na czwartym miejscu znalazł się motyw zainteresowań ogólnohumanistycznych (38% odpowiedzi) — chęć pogłębienia wiedzy: filozoficznej, z zakresu religioznawstwa, etycznej, politycznej, socjologicznej, psychologicznej i pedagogicznej. Piąte miejsce zajął motyw ambicji zawodowej (28% odpowiedzi) natomiast szóste (ostatnie) miejsce motyw zainteresowań naukowych, chęć pogłębienia wiedzy z określonej dyscypliny badawczo-naukowej, metodologicznej i z zakresu pisarstwa naukowego (11% respondentów reprezentowało takie stanowisko).

Tabela 4

Motywy edukacji ustawicznej młodych nauczycieli

Lp.	Motyw edukacji ustawicznej nauczycieli	Absolutnie tak		Raczej tak		Absolutnie nie		Raczej nie	
		NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%
1.	Motyw zainteresowań naukowych	72	6	60	5	540	45	528	44
2.	Motyw zainteresowań dydaktycznych (w zakresie metodyki nauczania)	384	32	516	43	180	15	120	10
3.	Motyw zainteresowań ogólnohumanistycznych, w tym filozoficznych, religijnych, etycznych i politycznych	144	12	312	26	348	29	396	33
4.	Motyw praktyczno-ekonomiczny	720	60	180	15	144	12	156	13
5.	Motyw ambicji zawodowej	192	16	144	12	384	32	480	40
6.	Motyw lęku / możliwości utraty pracy i pozycji społecznej w zawodzie nauczyciela	216	18	684	57	180	15	120	10
Mediana		288	24	316	26,3	296	24,7	300	25

Najbardziej niepokojące jest to, że tylko 24% badanych młodych nauczycieli oświadczyło, iż własną edukację ustawiczną uznaje za absolutnie znaczącą w swoim życiu zawodowym, traktując ją jako potrzebę intelektualną, kulturalną, nie podlegającą wątpliwości. Natomiast 26,3% orzekło, że raczej dostrzega taką potrzebę, ale nie uważa jej za najbardziej konieczną w zawodzie nauczycielskim. Ogółem 50,3% badanych opowiedziało się za organizacją edukacji ustawicznej nauczycieli w aktualnej sytuacji oświatowej w Polsce i w Europie (T o m a s z e w s k i, 1970). Z kolei 49,7% respondentów nie widzi potrzeby dalszego doskonalenia i doskonalenia się zawodowego. Uważają oni, że nie odczuwają potrzeby dalszego edukowania się, jak też nie mają stwarzanych odpowiednich warunków (w tym w szczególności materialnych) motywujących ich do edukacji ustawicznej.

Istotnym komponentem adaptacji zawodowej młodych nauczycieli są ich plany życiowo-zawodowe. Chodzi tu o zdiagnozowanie, jak badani widzą swoje plany życiowe i zawodowe do końca XX wieku. Ten problem ilustruje tabela 5.

Zebrane w tabeli 5 plany życiowo-zawodowe podane przez młodych nauczycieli mają charakter raczej deklaracyjny niż rzeczywisty. Realizację tych planów uzależniają oni od wzrostu statusu materialnego nauczycieli, od stabilizacji rozwoju oświaty, nauki i kultury w państwie polskim i w Europie w latach 1993—2000. Poza tym pragną osiągnąć poziom życia na miarę posiadanego wykształcenia, zdobytej pozycji społecznej w społeczeństwie i przyznanych im funkcji w edukacji narodowej. Chcą czuć się ludźmi potrzebnymi, „spolegliwymi”, odpowiedzialnymi za wysoki poziom wykształcenia i wychowania młodego pokolenia w wolnej, demokratycznej Polsce.

Wyniki badań dotyczących planów życiowo-zawodowych młodych nauczycieli do końca XX wieku są nadzwyczaj wymowne i prognostyczne. I tak, 84% badanych pragnie korzystać w domu z nowoczesnego sprzętu audiowizualnego, w tym z kolorowego telewizora, komputera, odtwarzacza filmów, magnetowidu, telefonów i innych urządzeń elektrycznych oraz elektronicznych, także przydatnych w gospodarstwie domowym. Przy tym blisko 56% młodych nauczycieli nie ma jeszcze własnego telewizora kolorowego. Często w szkole nie przyznają się oni swym uczniom, że nie posiadają w domu takich nowoczesnych urządzeń, a nawet nie potrafią się nimi posługiwać (już nie mówiąc o zwykłym telefonie, zamiast komórkowych, którymi się szczył niektórzy wychowankowie). Kolejne miejsce (drugie) zajmuje pragnienie posiadania własnego mieszkania, dobrze umeblowanego i wygodnego do pracy twórczej nad sobą oraz do realizacji zadań dydaktycznych wobec swych uczniów (81% respondentów wyraziło takie życzenie).

T a b e l a 5

Plany życiowo-zawodowe młodych nauczycieli do końca XX wieku

Lp.	Plany życiowe i zawodowe do końca XX wieku	Tak		Jest mi obojętne		Nie planuję	
		NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%	NN = 1200 osób	%
1.	Pogłębić i rozszerzyć kwalifikacje zawodowe	456	38	312	26	432	36
2.	Zdobyć stanowisko kierownicze w szkole w nadzorze pedagogicznym	216	18	504	42	480	40
3.	Uczyć w szkole społecznej, prywatnej, założyć własną, prywatną szkołę, placówkę oświatowo-wychowawczą	120	10	492	41	588	49
4.	Założyć rodzinę i mieć dzieci	852	71	264	22	84	7
5.	Uzyskać własne mieszkanie	972	81	144	12	84	7
6.	Kupić samochód	948	79	120	10	132	11
7.	Kupić nowoczesny sprzęt audiowizualny (telewizor kolorowy, komputer, video itp.)	1008	84	156	13	36	3
8.	Założyć własną bibliotekę domową	780	65	216	18	204	17
9.	Wyjechać za granicę w celach zarobkowych	420	35	336	28	444	37
10.	Zgromadzić określony kapitał, majątek	744	62	288	24	168	14
Mediana		652	54,3	283	23,6	265	22,1

W sprawach mieszkaniowych panuje duży pesymizm wśród badanych. Natomiast 79% respondentów pragnie mieć własny samochód i to niedrogi. Tylko około 10% młodych nauczycieli posiada już samochody, z których co drugi kupiony został przez rodziców. Na czwartym miejscu znajduje się pragnienie założenia rodziny i wychowywania przynajmniej dwójki własnych dzieci (71% respondentów dostrzega taką potrzebę i uważa ją za ważny czynnik w stabilizacji zawodowej młodego nauczyciela). 20% spośród badanych osób założyło już własną rodzinę, czyli co piąta, pozostałe stwierdziły, że zamierzają to uczynić, ale nie wiedzą kiedy, gdyż uzależniają tę decyzję od stabilizacji zawodowej i ekonomicznej. Piąte miejsce

w planach życiowo-zawodowych nauczycieli zajmuje życzenie założenia własnej biblioteki domowej — 65% badanych dostrzega taką potrzebę, lecz realizację jej uzależnia od posiadanego budżetu na ten cel. Tylko 14% respondentów posiada już własną, choć jeszcze skromną bibliotekę domową, pomagającą im w edukacji ustawicznej. Na szóstym miejscu znalazło się pragnienie zgromadzenia określonego kapitału — majątku, aby móc (może) założyć własną, prywatną placówkę oświatową lub zmienić zawód nauczyciela, który jest mało ekonomiczny (62% osób pragnie mieć zgromadzony majątek). Siódme miejsce w planach życiowych nauczycieli zajmuje dopiero pragnienie pogłębienia i rozszerzenia własnych kwalifikacji zawodowych (tylko 38% badanych wyraziło takie życzenie, lecz jego realizację uzależniają od bezpłatnego korzystania z edukacji ustawicznej nauczycieli, prowadzonej przez szkoły wyższe). Ósme miejsce przypadło życzeniu nauczycieli (35%), aby mogli oni wyjechać za granicę, przynajmniej na rok lub dwa, w celach zarobkowych, do krajów zamożnych i rozwiniętych gospodarczo (głównie do USA, Kanady, RFN, Danii, Norwegii lub Włoch). Stanowisko kierownicze w szkole, w placówce oświatowej, względnie w nadzorze pedagogicznym pragnie osiągnąć 18% badanych (dziewiąte miejsce w hierarchii pragnień życiowo-zawodowych młodych nauczycieli). 10% badanych wymieniło pragnienie uczenia w szkole społecznej i prywatnej, a także chęć założenia własnej, prywatnej szkoły lub placówki oświatowo-wychowawczej (życzenie to znalazło się na dziesiątym, ostatnim miejscu).

Ogólnie można powiedzieć, że 54,3% młodych nauczycieli deklaruje swoje plany życiowo-zawodowe, 23,6% nie widzi takiej potrzeby, 22,1% zaś w ogóle nie planuje, żyjąc swoimi sprawami z dnia na dzień, a przyszłość swoją w zawodzie nauczycielskim dostrzega jako zbyt pesymistyczną.

Reasumując wyniki badań nad adaptacją zawodową młodych nauczycieli z terenu województw: bielskiego, częstochowskiego katowickiego i opolskiego, można wyrazić pogląd, że proces wrastania w zawód pracownika edukacyjnego okazuje się nadzwyczaj złożony. Efektywność i skuteczność procesu adaptacji zawodowej młodego nauczyciela jest zdeterminowana przez wielość czynników wewnętrznych i zewnętrznych. W szczególności znaczący wpływ na ten proces mają: czynnik osobowościowy nauczyciela, wykształcenie specjalistyczne, pedagogiczne, psychologiczne, socjologiczne, przygotowanie utylitarne, czynnik środowiskowo-kulturowy, społeczny, ekonomiczny, a także zdrowotny, organizacyjnoprawny systemu oświatowego i status materialno-zawodowy nauczyciela, w danym okresie historycznym kraju. Stosunek młodego nauczyciela do wiedzy zdobytej w szkole wyższej jest raczej pozytywny, lecz mało entuzjastyczny. Badani stwierdzają, że posiadają dobre przygotowanie teoretyczne, natomiast słabsze w zakresie praktycznego rozwiązywania złożonych problemów dydakty-

cznych, wychowawczych oraz opiekuńczych z uczniami w szkole, w internacie i poza szkołą. Odczuwają potrzebę zwiększenia liczby godzin w trakcie studiów na ciągłe praktyki pedagogiczne w terenie. Sądzą, że zorganizowanie wzorowych szkół ćwiczeń przy uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych rozwiązywałoby po części ten problem. Ponad 50% młodych nauczycieli identyfikuje się z wybranym i wykonywanym zawodem. Jest to mały odsetek nauczycieli. Podobnie tylko niecałe 50% (45,4%) nauczycieli widzi szansę swego rozwoju w zawodzie nauczycielskim, a tym samym dostrzega stabilizację zawodową. Brak stabilizacji zawodowej odczuwa znaczna część nauczycieli, bo 44,8%. Poza tym nie wszyscy badani doceniają potrzebę własnej edukacji ustawicznej, przyczyniającej się do adaptacji zawodowej. Takie stanowisko wyraziło 49,7%. Tylko 50,3% pragnie aktywnie uczestniczyć w doksztalcaniu się i doskonaleniu zawodowym. Plany życiowo-zawodowe respondentów są mało ambitne, gdyż bywają sprowadzane raczej do czynnika ekonomicznego (zaspokojenie potrzeb materialnych). Niewielu, bo jedynie 38%, planuje pogłębić i rozszerzyć kwalifikacje zawodowe, a 65% pragnie założyć własną bibliotekę domową. Pełnić funkcje kierownicze w oświacie zamierza 18% badanych. Natomiast pracować w szkołach społecznych, prywatnych oraz założyć własne placówki chce tylko 10% młodych nauczycieli. Oczywiście, jest to motywowane względami zarobkowymi, w mniejszym stopniu chodzi o dążenie do samorozwoju i podwyższenia poziomu kształcenia oraz wychowania dzieci i młodzieży.

Przedstawione w tym artykule wyniki badań nad adaptacją zawodową nauczyciela są jeszcze niepełne. Wymagają pogłębienia nie tylko teoretycznego, ale także długofalowych badań empirycznych. Niemniej dostarczają one wielu cennych refleksji i wniosków, niezbędnych do przeprowadzenia reformy systemu edukacji w III Rzeczypospolitej, zreorganizowania kształcenia, doksztalcania i doskonalenia nauczycieli. Chodzi tu o wykształcenie osobowości zawodowej nauczyciela, takiej, aby sprostała ona zadaniom edukacyjnym końca XX i początków XXI wieku.

Przez osobowość zawodową nauczyciela można więc rozumieć pożądany zespół (syndrom, strukturę) cech danego człowieka, formowanych w procesie kształcenia zawodowego oraz rozwijających się i funkcjonujących w czasie pracy zawodowej, zapewniających mu aktywny kontakt z materialnym i społecznym środowiskiem pracy, przyczyniającym się do jego twórczych przeobrażeń. Występuje tu problem aktywności młodego nauczyciela w zawodzie. W procesie edukacji szkolnej kształtuje się osobowość zawodowa nauczyciela i ucznia. Nauczyciel studiując i pracując, uczestnicząc w edukacji ustawicznej, kształtuje: zainteresowania i zamiłowania zawodowe, motyw, kształcenia się zawodowego i pracy, postawy zawodowe, myślenie twórcze, działanie twórcze, wiedze specjalistyczna

i pedagogiczną, umiejętności działania społeczno-zawodowego, rozwija samoocenę cech zawodowych, konstruuje własne plany życiowe oraz określa aspiracje społeczno-zawodowe. W świetle rozważań teoretycznych i badań empirycznych nad adaptacją zawodową nauczyciela wiele miejsca zajmuje problem pozycji społecznej zawodu nauczyciela w społeczeństwie polskim. Dlatego m.in. koniecznym staje się zabezpieczenie statusu zawodowego nauczyciela, w tym przede wszystkim materialnego na lata 1993—2000. Powstaje groźba pauperyzacji zawodu nauczycielskiego, obniżenia się jego autorytetu, jak też występuje niebezpieczeństwo słabej adaptacji zawodowej młodych nauczycieli, co będzie miało i już ma wpływ na fluktuację pracowników oświaty, na obniżanie się poziomu edukacji dzieci, młodzieży i dorosłych. Stąd potrzeba ratownictwa społecznego pozycji zawodowej nauczyciela i całego systemu edukacyjnego w Polsce, takiego, który pozwoliłby naszej oświacie i polskiemu nauczycielowi stać się zarazem integralną częścią kultury europejskiej.

Bibliografia

- Czarniecki K., 1981: *Ukierunkowanie zawodowe człowieka*. Katowice, Uniwersytet Śląski.
- Kupisiewicz Cz., red., 1979: *Nowoczesność w kształceniu i wychowaniu*. Warszawa, WSiP.
- Nawroczyński B., 1968: *O wychowaniu i wychowawcach*. Warszawa, PWN.
- Poplucz J., 1975: *Organizacja zespołów nauczycielskich w szkole*. Warszawa.
- Radziewicz-Winnicki A., 1989: *Pedagogika a ekonomika. Zarys problematyki ekonomiczno-oświatowej*. W: *Nauczyciel w procesie przemian*. Red. A. Radziewicz-Winnicki. Katowice, Uniwersytet Śląski.
- Szefer-Timoszenko J., 1981: *Aspiracje w życiu człowieka*. Katowice, Uniwersytet Śląski.
- Thomas J., 1980: *Edukacyjne problemy współczesnego świata*. Warszawa.
- Tomaszewski T., 1970: *Psychologiczne problemy w szoleniu zawodowym*. W: *Z pogranicza psychologii i pedagogiki*. Warszawa, PZWSz.
- Trempała E., 1988: *Pedagogiczna działalność wychowawców nieprofesjonalnych w środowisku lokalnym*. Bydgoszcz, Wyższa Szkoła Pedagogiczna.